

Pas Modernizimit Qytetari pertej Shtetit Kombëtar

Article by Aleksandra Savanović

April 14, 2022

Një numër në rritje i njerëzve që jetojnë dhe punojnë jashtë vendit si joshetas, ndërkohë që shtetet filtrojnë dhe kategorizojnë banorët dhe të drejtat e tyre në mënyra gjithnjë e më komplekse. Çfarë do të thotë shtetësia për miliona njerëz në Evropë që janë migrantë të një forme apo një tjetere? Nëse demokracia mbetet model në formën e saj kombëtare, rruga përpara në shekullin e 21-të mund të jetë ajo e përjashtimit dhe heqjes së të drejtës. Përveç nëse shtetësia mund të riimagjinet.

Është viti 2074 në Evropën post-apokaliptike dhe jeta e organizuar njerëzore siç e njohim ka pushuar së ekzistuari. Ajo që ka mbetur nga popullsia evropiane është e shpërndarë në të gjithë kontinentin, duke jetuar në komunitete ose fise të ndryshme. Ky është mjedisi i Tribes of Europa, një serial Netflix i vitit 2021, i cili mbështetet në një tropik mjaft të zakonshme në fantashkencë: njerëzimi po kthehet në formën e tij paramoderne pas një katastrofe. E ardhmja imagjinet si një kthim në të kaluarën. Për teoricienin e letërsisë [Fredric Jameson](#), paradoksi i fantashkencës është se zbulon se e ardhmja është përfundimisht e paimagjinueshme. Prandaj, funksioni i tij nuk është “të na japë “imazhe” të së ardhmes [...], por më tepër të mos familjarizojë dhe ristrukturojë përvojën tonë të së tashmes sonë”.

Fiset e Evropës, të preokupuara ashtu siç janë me çështjet e identitetit dhe përkatësisë, të besnikërisë në grup dhe aleancës së ndarë, po flasin për të tashmen. Bëhet fjalë për kërkimin e një komuniteti (të humbur) – diçka që, siç vërejt sociologu [Zygmunt Bauman](#), në të gjithë e ndjejmë se mungon në epokën e “shkëputjes së madhe”. Është interesante se kjo e ardhme nuk njih kombe dhe më e rëndësishmja, nuk njih shtete-komb. Nuk ka gjithashtu institucione të tjera moderniste, nuk ka shtete moderne, nuk ka qytetarë, nuk ka të drejta universale, e kështu me radhë. Është një botë pas (ose para) modernitetit, në të cilën forma të ndryshme historike, sociale dhe politike ekzistojnë njëkohësisht dhe ku nuk ka asnjë gjurmë të universalizimit njerëzor modern laik. Shkurtimisht, seriali zbulon paaftësinë tonë për të menduar për universalitetin e të drejtave përtej shtetit-komb.

Kombësia = shtetësia

Studiuesit [Andreas Wimmer](#) dhe [Nina Glick Schiller](#) argumentojnë se shtetet-kombe janë kuptuar si format natyrore shoqërore dhe politike të botës moderne: moderniteti, siç shprehen ata, “u hodh në kafazin e hekurt të shteteve të nacionalizuara”. Ajo që ata e quajnë “nacionalizëm metodologjik” zbulon këtë natyralizim të shtetit-komb si një pikë jo të dukshme të modernitetit. Të kuptuarit e shteteve dhe shoqërive kombëtare si objekte studimi të dhëna natyrshëm dhe modelit të shtetit-komb si mënyra e vetme e menduar për organizimin e politikës, prodhoi një ndarje analitike midis “kombit” dhe “shtetit”, dhe më

pas “kombit” dhe “demokracisë”. Prandaj, korniza kombëtare e shtetndërtimit dhe demokratizimit modern u bë e padukshme. Rrjedhimisht, “kombi” kuptohej si çështje identiteti dhe përkatësie, dhe “shteti” si një sistem sovran qeverisjeje në një territor të caktuar. Për këtë arsye, “nacionalizmi shfaqet si një forcë e huaj për historinë e shtetndërtimit perëndimor. Në vend të kësaj, u projektohet të tjerëve [...] Shteti perëndimor u riimagjinua si një përvojë jokombëtare, civile, republikane dhe liberale”.

Kombi modern është një “komunitet i imagjinuar”, i ngjizur në gjuhë dhe jo në gjak, i cili, megjithëse i projektuar në histori, ishte një projekt politik i ndërgjegjshëm dhe i qëllimshëm. Nuk ka pasur kurrë bashkësi të dukshme kombëtare të cilave natyrshëm i korrespondonte shtetit-komb. Secila duhej të ndërtohej, shpesh me dhunë, nëpërmjet një procesi të mundimshëm. Megjithatë, duke u kuptuar kombi si kontejneri i shtetit dhe demokracisë moderne, roli i tij i përhershëm në formësimin e politikave të përfshirjes dhe përjashtimit u la mënjanë. Sot, ky inkuadrim kombëtar i harruar me lehtësi është rikthyer me një hakmarrje, ndoshta si farsë, por gjithsesi vdekjeprurëse.

Duke ndjekur modelin e përshkruar perëndimor, detyra e ndërtimit të një kulture kombëtare të qëndrueshme u bë një pasojë e natyrshme e modernizimit. Si i tillë, ai u kopjua në të gjithë botën gjatë dekolonizimit dhe, më vonë, në proceset e tranzicionit të vendeve post-socialiste. Në librin e tij *Kombet dhe qytetarët në Jugosllavi*, Igor Štiks propozon kornizën (etno-)kombëtare të qytetarisë dhe demokracisë në nënjesitë e saj si një moment kyç në shpërbërjen e federatës shumëkombëshe. Në përputhje me rrugën perëndimore drejt modernitetit, d.m.th., tranzicioni drejt demokracisë liberale dhe ekonomisë së tregut, kombi u perceptua si korniza e vetme praktike për demokratizimin dhe ligjet e shtetësisë u vendosën si një nga mjetet e rëndësishme për vendosjen e tij. Štiks konstaton se pothuajse në të gjitha shtetet post-jugosllave, legjislativi i ri ofronte një status të privilegjuar për anëtarët e kombit shumicë, pavarësisht nga vendbanimi i tyre, dhe në thelb e ndërlikoi procesin e natyralizimit për ata jashtë tij.

De-demokratizimi i demokracisë

Regjimet e shtetësisë së shteteve-kombe perëndimore i shërbejnë një funksioni të ngjashëm. Paradoksi qendror i demokracive liberale të sotme, sipas filozofit Étienne Balibar, është se ato duhet të “nënvlerësojnë dhe pohojnë” njëkohësisht ekuacionin midis kombësisë dhe shtetësisë. Të ngjeshur midis lëvizjes së kudogjendur transnacionale të kapitalit dhe njerëzve nga njëra anë dhe rrënjëve kombëtare të legjitimitetit të tyre nga ana tjetër, demokracitë liberale përdorin aparate komplekse administrative dhe shtrënguese për të dalluar midis qytetarëve dhe joqytetarëve, të dëshirueshëm dhe të padëshirueshëm, atyre që i përkasin dhe ata që janë të përjashtuar, ata që mund të “integrohen” dhe ata që do të mbeten të huaj. Çuditërisht, aspektet kombëtare të qytetarisë shfaqen shumë në këto procese. Për t’u natyralizuar dhe për rrjedhojë për t’u dhënë të drejta politike, njeriu duhet të provojë përkushtimin jo vetëm ndaj shtetit, por ndaj kombit, për shembull duke mësuar gjuhën kombëtare dhe shpesh duke hequr dorë nga shtetësia e mëparshme.

Ndërtimi i kombit, ndonëse i errësuar nga gjuha burokratike dhe qytetare, mbetet një nga kriteret qendrore që formësojnë procesin e natyralizimit. Në fund të fundit, në shumicën e shteteve evropiane jus sanguinis, bartja e statusit të shtetësisë “përmes gjakut” nga prindërit te fëmijët, është praktika qendrore.

Megjithatë, globalizimi intensiv i 30 viteve të fundit ka vënë në pikëpyetje stabilitetin e shtetit-komb të supozuar autarkik që ngatërroi qytetarët, popujt sovranë dhe kombëtarët, ndërsa ardhja e racionalitetit neoliberal ka dobësuar lidhjet e solidaritetit midis anëtarëve të grupit nacional. Gjatë dekadës së fundit, përqindja e joshtetasve është rritur ndjeshëm në të gjithë Evropën, me raste të tilla si Malta (5.3 për qind në 20.1 për qind), Austria (11.8 për qind në 16.6 për qind), Islanda (6.7 për qind në 13.6 për qind për qind), Gjermania (9.4 për qind deri në 12.5 për qind) dhe Irlanda (11.8 për qind deri në 13.0 për qind). Në qytetet kozmopolite, raporti është edhe më i habitshëm: çdo i pesti banor i Berlinit dhe Barcelonës, dhe pothuajse çdo e treti i Vjenës, është joqytetar.

Së bashku me integrimin ekonomik global dhe shfaqjen e institucioneve të fuqishme financiare mbikombëtare, është thënë se këto ndryshime tektonike do të çonin në rënien e shtetit-komb. Megjithatë, bota jonë bashkëkohore është më shumë se kurrë një botë e shteteve-kombe. Ato kanë dëshmuar se janë jo vetëm të pajtueshme me globalizimin, por të domosdoshme për të, veçanërisht në momentet e krizës. Diferencimi i kushteve sociale midis ekonomive kombëtare dhe ruajtja e regjimeve të shfrytëzimit të punës me kosto të ulët që ato ndihmojnë në ruajtjen janë pikërisht forcat që e çojnë globalizimin përpara. Prandaj është më e saktë të flitet për rikonfigurimin e shteteve-kombe sesa për shkatërrimin e tyre.

Për Balibarin, konceptet e qytetarisë dhe demokracisë janë të lidhura pazgjidhshmërisht, por në zemër të tij, institucioni i qytetarisë mbart një kontradiktë në lidhje me demokracinë. Si një kategori universale që nënkupton të drejta të barabarta për të gjithë, ideja moderne e qytetarisë bie në kundërshtim me formën e saj kombëtare “vërtet ekzistuese”. Shtetësia si një “ide e përjetshme” sugjeron një lëvizje të vazhdueshme drejt universalizimit dhe pushtimit të drejtave. Ndërsa demokracia, e gdhendur ashtu siç është në shtetin-komb, funksionon për të ruajtur një përcaktim të caktuar të qytetarisë dhe për rrjedhojë bëhet e paaftë për t’i rezistuar “dedemokratizimit” të saj.

Ky karakter kontigjent i qytetarisë deri vonë ka mbetur kryesisht i padukshëm, sepse moderniteti e ka barazuar qytetarinë me kombësinë, duke i bërë ato praktikisht identike në “ekuacionin themelues të shtetit modern republikan”. Ndryshimet demografike të shkaktuara nga globalizimi tregojnë se ky ekuacion është i përcaktuar historikisht, në thelb i paqëndrueshëm dhe i ndjeshëm ndaj shkatërrimit dhe riformulimit. Ato tregojnë gjithashtu se identiteti kombëtar nuk kontribuon domosdoshmërisht në unitetin e bashkësisë së qytetarëve.

Klasat e qytetarëve

Zhvillimi i qytetarisë moderne ishte i lidhur ngushtë me zgjerimin progresiv të drejtave, si për nga cilësia e tyre – nga të drejtat qytetare në ato politike dhe sociale – dhe që konsideroheshin bartës të tyre legjitimë. Shpërbërja neoliberale e modelit të shtetit të mirëqenies nëpërmjet jorregullimit, privatizimit dhe individualizimit të njëkohshëm ka përmbysur drejtimin e zhvillimit të qytetarisë, duke ngushtuar gamën e të drejtave sociale dhe duke e riformuluar qytetarin si qytetar-sipërmarrës.

Depërtimi i racionalitetit neoliberal në sferën politike, sipas fjalëve të teoricienës politike Wendy Brown, “prodhon subjekte, forma qytetarie dhe sjelljeje dhe një organizim të ri të shoqërisë”. Ajo që ajo e quan “demokratizimi i demokracisë” nënkupton shtrirjen e vlerave

të tregut në fusha dikur joekonomike, në mënyrë që të gjitha veprimet njerëzore dhe institucionale të shndërrohen në “veprim racional sipërmarrës”. Duke vepruar kështu, neoliberalizmi fshin dallimin midis sjelljes morale dhe ekonomike dhe e përcakton moralin si një çështje të diskutimit racional. Vetë shteti transformohet, jo vetëm duke iu përgjigjur nevojave të tregut, por duke u sjellë si një aktor tregu, duke vënë në dukje shëndetin dhe rritjen e ekonomisë si bazë për legjitimitetin e saj. Brown arrin në përfundimin se, të marra së bashku, këto procese çojnë në vdekjen e demokracisë liberale, pasi ato pakësojnë ndarjen midis ekonomisë dhe politikës, në mënyrë që parimet politike të barazisë dhe lirisë të mos figurojnë më si referente alternative sociale dhe morale ndaj atyre të tregut.

Një nga pasojat e këtij rikonfigurimi është rimodifikimi i shtetësisë dhe shndërrimi i shtetit në një ofrues shërbimi të ngjashëm me kompaninë. Në shumë vende evropiane (Maltë, Portugali, Spanjë, Greqi, Letoni, Bullgari, MB, Mali i Zi), rezidenca, madje edhe vetë shtetësia, mund të blihet drejtpërdrejt ose nëpërmjet një investimi nëpërmjet të ashtuquajturave programe të “vizave golden”. Portugalia u bë vendi i parë i BE-së që prezantoi këtë shërbim në vitin 2012, duke ofruar disa rrugë për në rezidencë (si transferimi i kapitalit prej të paktën 1 milion euro ose blerja e pronës me vlerë 500,000 euro ose më shumë) dhe shtetësinë pas pesë vitesh rinovim të qëndrimit. (megjithëse qëndrimi fizik nuk kërkohet). Sektori tashmë është quajtur “industria e imigracionit të investimeve” dhe konsulenca të shumta ofrojnë mbështetje të ekspertëve për marrjen e vizave golden.

Procesi i natyralizimit është aspekti më i dendur i rregulluar i ligjit të shtetësisë. Për të përballuar fluksin e shtuar të huajve në territoret e tyre, shtetet kanë zhvilluar një mori statusesh “nën” atë të qytetarit (rezidentë të përkohshëm dhe të përhershëm, refugjatë, azilkërkues, etj.), secili me një grup të ndryshëm të drejtash dhe detyrimesh. Duke bërë këtë, ata në mënyrë efektive ndërtojnë klasa qytetarësh, një praktikë e cila mund të pritët vetëm të rritet.

Konceptet shumë të diskutuara të “Infrastuktura e përbashkët për komunitetin”, të tilla si “qytetaria digjitale” dhe “kombi si shërbim”, të cilat ripërcaktojnë shtetin si një platformë shërbimesh digjitale, vlera sociale dhe kulturore dhe/ose rregulla ekonomike, tashmë janë duke u provura e zhvilluar. Estonia është një nga pionierët e kësaj tendence me “e-rezidencën” (lloji programi) e saj, e cila i lejon një personi të operojë ekonomikisht brenda sistemit ligjor kombëtar, por pa përfitime standarde, siç është e drejta për të banuar realisht në vend. Shtete të tjera, si Kroacia dhe Serbia, po prezantojnë legjislacionin për të lehtësuar aksesin e rezidencës për “nomadët digjitalë”: qytetarët e vendeve të treta që punojnë në mënyrë digjitale ose kanë një kompani të regjistruar diku tjetër.

Demokraci pa qytetarë?

Në filmin “Total Recall” të vitit 2012, i vendosur në fund të shekullit të 21-të, qytetarët e Kolonisë (ish-Australi) udhëtojnë çdo ditë nëpërmjet një ashensori graviteti përmes bërthamës së Tokës për në të vetmin vend tjetër të banueshëm në planet në Evropën Perëndimore. Ky skenar i ngjan shumë gjendjes sonë bashkëkohore: të shumtë janë ata që, fizikisht ose virtualisht, kalojnë rregullisht kufijtë kombëtarë për të gjetur punë.

Ky fenomen u bë veçanërisht i dukshëm në fillimet e krizës së Covid-19. Pavarësisht kufijve të mbyllur, korridoret speciale ajrore dhe hekurudhore u organizuan për të lejuar punonjësit

sezonalë dhe të kujdesit të udhëtonin nga Rumania në Gjermani dhe Austri. Këto lloje të reja të emigrimit të punëtorëve të lëvizshëm përbëjnë një pjesë në rritje të fuqisë punëtore evropiane, veçanërisht në sektorët e bujqësisë dhe të kujdesit. Punëtorët e ligjshëm sezonalë, emigrantët e paligjshëm dhe qytetarët e zonës Shengen që punojnë ilegalisht përbëjnë sa gjysmën e punëtorëve bujqësorë të Italisë, ndërsa Gjermania mbështetet pothuajse tërësisht nga migracioni brenda BE-së për të përmbushur kërkesat e saj për punëtorë sezonalë të bujqësisë. Në Austri, punonjësit e kujdesit nga Rumania dhe Sllovakia mbajnë deri në 80 përqind të vendeve të punës në këtë sektor.

Me kalimin në punën nga shtëpia të përshpejtuar nga pandemia, aftësia e kapitalit për të punësuar punëtorë jashtë tregut kombëtar të punës do të zgjerohet në sektorë të tjerë. Globalizimi i tregut të punës dhe përhapja e tij në punën e zyrës me jakë të bardhë do të ndihet më ashpër në klasat e mesme të vendeve të pasura. Ekonomisti Branko Milanović sugjeron se kjo nga ana tjetër do t'i bëjë më tërheqëse vendet më të lira për të jetuar, një fenomen i vërejtur tashmë në rastin e nomadëve digjitalë. Ashtu si punëtorët jakë blu (ka të bëjnë me punën manuale ose punëtorët, veçanërisht në industri) përpara tyre, këta punëtorë mund të fillojnë të dyshojnë në përfitimet e globalizimit, duke u tërhequr në mënyrë të ngjashme nga narrativat “ata morën punët tona”, duke shkaktuar më tej ndjenjat e krahut të djathtë dhe politikat më kufizuese të migracionit.

Kur ekstrapolohen këto tendenca – kudondodhja e joqytetarëve dhe punëtorëve migrantë të lëvizshëm, transformimi neoliberal i shtetit dhe qytetarisë dhe përdorimi në rritje i niveleve të qytetarisë – të gjitha të implementuara në kuadrin e demokracisë kombëtare, paraqesin një tablo mjaft distopike. Përpykja e demokracive “materiale” për të ruajtur përkufizimin kombëtar të shtetësisë mund të nënkuptojë se një pjesë e konsiderueshme e popullsisë së tyre (ata që i banojnë sezonalisht, përkohësisht ose përgjithmonë dhe/ose punojnë sipas kuadrit të tyre ligjor) do të jenë jo-shtetas apo edhe jorezidentë. Në të njëjtën kohë, të tjerët mund të gëzojnë avantazhe të blera në “tregun e shtetësisë”. Me një numër në rritje të njerëzve pa shtetësi, ose atyre me të drejta të kufizuara qytetarie, shtetësia mund të mos kuptohet më si një kategori universale. Në kontekstin e një krize klimatike që mund të nënkuptojë fare mirë shpërbërjen e strukturave politike në zonat e prekura dhe migrimin masiv, këto perspektiva janë veçanërisht shqetësuese.

“Tribes of Europa” paraqet një skenar imagjinar për një të ardhme të mundshme. Ajo që po dëshmojmë sot mund të tingëllojë si trillim, por po bëhet realitet me një ritëm galopant: ardhja e një lloji të ri të demokracisë, një “demokraci pa qytetarë” ku qytetaria e plotë është një luks që nuk është i disponueshëm për të gjithë (një zhvillim i parashikuar tashmë në idenë e “demokracisë joliberalë”). A do të quheshin akoma këto demokraci, ose më mirë sisteme që institucionalizojnë forma të reja të “apartheid” (një politikë ose sistem ndarjeje ose diskriminimi për shkak të races)? Të mos harrojmë, deri sa u jolegjitimuan, regjimet e vjetra të ‘apartheid’ konsideroheshin si duhet demokratike.

A mund të ëndërrojmë për një të ardhme ndryshe, edhe nëse, siç thotë Jameson, nuk mund ta imagjinojmë vërtet? Sigurisht që mund të provojmë. Duke qenë se ideja moderniste e të drejtave universale duket se nuk e gjen më shprehjen e saj në kuadrin kombëtar, a nuk duhet të mendojmë alternativa? Struktura mbikombëtare e Bashkimit Evropian shpesh shihet të jetë e tillë. Megjithatë, kjo duket e gabuar: si Federata në Star Trek, për të cituar një tjetër të ardhme të famshme utopike, është në thelb një zgjatim i modelit kombëtar, i

karakterizuar nga kufij të fortë, identitete ekskluzive (dhe përjashtuese) dhe një kërkesë për besnikëri ndaj kombit. (ose Federata). Megjithatë, kjo nuk do të thotë se Bashkimi Evropian nuk mund të luajë një rol, veçanërisht nëse bëhet një aleat në betejat për domethënien e demokracisë dhe qytetarisë që janë përpara: ai mund të ndihmojë në lehtësimin e proceseve të transformimit, veçanërisht nëse BE-ja vetë transformohet.

Imagjinata të tjera duken më premtuese, siç është rëndësia në rritje e qyteteve që përdorin qasje komuniste për të zgjeruar pjesëmarrjen demokratike (përfshirë joqytetarët) dhe për të rivendosur pronësinë publike dhe kontrollin mbi infrastrukturën dhe shërbimet kritike. Lidhur me këto janë përpjekjet për të organizuar veprimtari ekonomike rreth ideve të përbashkëta dhe demokracisë ekonomike. Këto përfaqësojnë administrimin demokratik të burimeve dhe infrastrukturës natyrore, kulturore dhe të ndërtuara që përfshijnë kufijtë dhe interesat kombëtare, duke nënkuptuar krijimin e formave të reja të politikës përtej asaj të kombit dhe qytetarit kombëtar. Në kontekstin e krizës ekologjike, pronësia demokratike dhe qeverisja e burimeve duken veçanërisht të rëndësishme për një përpjekje për të sfiduar paradigmen kapitaliste të rritjes së pafundme. Në fund të fundit, nëse jemi dëshmitarë të fundit të modernitetit, na takon neve të luftojmë për atë që vjen më pas, cilat ide dhe institucione të tij duhet të mbajmë dhe cilat duhet të braktisim.

Saša Savanović is an independent researcher, author, editor and writer. She is a member of Belgrade-based zajednicko.org, a research collective which explores post-capitalist economic paradigms, from economic democratisation, to commons-based economy and degrowth, as well as contemporary transformations of labour, state and citizenship. Her first novel *Deseti život* (Life no. 10) was published in 2018, and was shortlisted for the annual NIN award, the most prestigious literary award in Serbia.

Published April 14, 2022

Article in Albanian

Translation available in Armenian, English, French, Italian, Macedonian, Russian, Serbian, Turkish

Published in the *Green European Journal*

Downloaded from <https://www.greeneuropeanjournal.eu/pas-modernizimit-qytetari-pertej-shtetit-kombetar/>

The Green European Journal offers analysis on current affairs, political ecology and the struggle for an alternative Europe. In print and online, the journal works to create an inclusive, multilingual and independent media space.

Sign up to the newsletter to receive our monthly Editor's Picks.